

Федченко Володимир Михайлович
професор кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ З ПОКРАЩЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р., державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, економічна безпека, громадська безпека та інші життєво важливі національні інтереси є тими об'єктами, захист яких від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру покладається в основу забезпечення безпеки України. До того ж Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1].

Боротьба зі злочинністю, а саме з її організованими злочинними угрупованнями, які вчиняють особливо тяжкі злочини проти основ національної безпеки України, в сучасних умовах вимагає від правоохоронних органів вдосконалення не лише методів та способів документування такої протиправної діяльності, але й своєчасного та ефективного здійснення забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, які співпрацюють з правоохоронними органами та сприяють розслідуванню.

Як правило, такими учасниками виступають потерпілі, свідки, а іноді й підозрювані, обвинувачені, які з тих або інших мотивів співпрацюють зі стороною обвинувачення.

Водночас на практиці існують непоодинокі випадки, коли з метою зміни показань на користь підозрюваного, обвинуваченого, або навіть взагалі відмови від дачі показань, до свідків та потерпілих особи, які протистоять розслідуванню, застосовують підкуп, фізичне, психічне насилля, або погрожують таким застосуванням. Нерідко, боячись незаконного впливу, свідки, потерпілі або відмовляються давати показання, або дають завідомо неправдиві свідчення [2, с. 125]. Доволі часто зустрічаються ситуації, коли свідки відмовляються давати показання чи ухиляються від процесуальних дій, змінюють свої попередні свідчення, надають неповні чи недостатньо чіткі показання з огляду на реальну чи потенційну загрозу застосування в ході кримінального провадження до них, членів їхніх сімей, близьких родичів насильства чи інших форм протиправного впливу з боку зацікавлених осіб [3].

Вкрай важливим аспектом не лише розкриття і успішного розслідування злочинів проти основ національної безпеки України, але й відповідного покарання винних у їх вчиненні, є готовність свідків, потерпілих, а також підозрюваних, обвинувачених, які з тих або інших мотивів співпрацюють зі стороною обвинувачення допомагати слідству.

Під час відповідних кримінальних проваджень проводяться різні слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії, мета яких – отримання достовірних відомостей та з'ясування фактів щодо обставин злочину. За наявності відповідних умов найбільшу допомогу слідству щодо збирання доказів та їх перевірки і використання надають вказані вище учасники кримінального процесу. Цей факт призводить до того, що певні злочинні угруповання чинять тиск на цих учасників, погрожуючи їм чи їх близьким. Зважаючи на специфіку вказаних злочинів і тяжкість покарання, яке передбачено законодавством про кримінальну відповідальність, ймовірність вжиття злочинцями заходів з протидії розслідуванню та здійснення незаконного впливу, аж до знешкодження учасників кримінального провадження, є дуже високою.

Адже положеннями чинного КПК України з питань безпосередності дослідження доказів, отриманих під час досудового розслідування, у тому числі й наданих органам слідства показань, досліджуючи докази, суд зобов'язаний обґрунтовувати свої висновки лише за допомогою тих показань, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання (п. 16 ч. 1 ст. 7 та ч. 4 ст. 95 КПК) [4]. Вказана законодавча вимога покладає на сторону обвинувачення обов'язок забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення. І саме тому все більшої актуальності набуває інститут забезпечення безпеки осіб, які надають такі показання. Безперечно, що такий учасник процесу погодиться надавати правдиві показання у суді тільки у випадку впевненості не лише у своїй безпеці, але й безпеці своєї сім'ї [2].

Найявний в Україні інститут забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, на жаль, є недостатньо ефективним.

На сьогодні основним нормативно-правовим актом України у сфері регулювання питань

забезпечення безпеки учасників кримінального провадження будь-якої категорії є Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» № 3782-ХІІ від 23 грудня 1993 року зі змінами і доповненнями на 08.10.2016 року. Саме він регламентує підстави та порядок здійснення правоохоронними органами України правових, організаційно-технічних, інших заходів, спрямованих на захист від протиправних посягань життя, здоров'я, житла і майна осіб, які беруть участь у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні злочинів чи судовому розгляді кримінальних правопорушень. До підстав вжиття заходів забезпечення безпеки ст. 20 Закону відносить наявність даних, що свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну визначених законом учасників кримінального процесу. А приводами для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів є: 1) заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича; 2) звернення керівника відповідного державного органу; 3) отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб [5].

Міжнародні законодавчі акти, які є частиною законодавства України, також передбачають необхідність забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Так, Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, 31.10.2003 року, що ратифікована Україною 18.10.2006 року, передбачає положення щодо захисту свідків, експертів і потерпілих, а також захисту осіб, які повідомляють компетентним органам про будь-які факти, пов'язані зі злочинами, передбаченими цією Конвенцією. До таких заходів належать: 1) фізичний захист вказаних осіб, тією мірою, якою це необхідно й практично можливо, у тому числі для їхнього переселення в інше місце, і прийняття таких положень, які дозволяють, у відповідних випадках, не розголошувати інформацію, що стосується особи та місцезнаходження таких осіб, або встановлюють обмеження щодо такого розголошення інформації; 2) прийняття правил доведення, які дозволяють свідкам та експертам свідчити в такий спосіб, який забезпечує безпеку таких осіб. Наприклад, дозвіл свідчити за допомогою засобів зв'язку, таких як відеозв'язок або інші відповідні засоби; 3) укладання з державами-учасницями договорів або домовленостей про переселення вказаних осіб (ст. 32–33) [6].

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року, яка ратифікована Україною 02.04.2004 року, передбачає положення щодо захисту свідків, потерпілих, а також заохочування осіб, які беруть або брали участь в організованих злочинних групах, до: 1) надання ними інформації, корисної для компетентних органів, з метою розслідування і доведення у зв'язку з такими питаннями, як: а) ідентифікаційні дані, характер, членський склад, структура, місцезнаходження або діяльність організованих злочинних груп; б) зв'язки, в тому числі міжнародні зв'язки, з іншими організованими злочинними групами; в) злочини, що вчинені або можуть бути вчинені організованими злочинними групами; г) надання фактичної, конкретної допомоги компетентним органам, що може сприяти позбавленню організованих злочинних груп їхніх ресурсів або доходів від злочинів (ст. 24–26 Конвенції) [7].

До напрямків з покращення забезпечення безпеки учасників кримінального процесу доцільно віднести: 1) створення окремої централізованої служби по захисту свідків учасників кримінального процесу; 2) передбачення кримінальної відповідальності за дії щодо залякування таких учасників кримінального процесу, і чим цінніші та вагоміші показання такого учасника, тим суворіше повинно бути покарання; 3) вжиття необхідних законодавчих та практичних заходів для стимулювання свідків, потерпілих, а також підозрюваних, обвинувачених, які з тих або інших мотивів співпрацюють зі стороною обвинувачення, добровільно надавати правдиві свідчення у суді; 4) забезпечення таємниці провадження всіх етапів процедур щодо прийняття, здійснення, зміни та скасування заходів захисту. За порушення якої також має передбачатись кримінальна відповідальність.

Водночас заходи по захисту кожного учасника процесу, який підпадає під відповідну програму захисту, повинні прямо залежати від важливості зробленого у справу внеску таким учасником. Більш того, якщо «цінний свідок» чи особа, яка співпрацює зі слідством у справі щодо викриття злочинців, які вчинили злочини проти безпеки України, є один, то навіть якщо відсутня заява такого учасника про забезпечення безпеки, доцільно все одно якнайшвидше брати таку особу під відповідний захист.

1. Про Національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (дата звернення: 15.02.2019).

2. Семків Т. Удосконалення забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 119–128.

3. Рудика Ю.С. Забезпечення безпеки свідків вбивств, вчинених на замовлення *Національний університет «Острозька академія» Студентські публікації, Інститут права ім. І. Малиновського 2018*. URL: <https://naub.oa.edu.ua/category/std/> (дата звернення 15.02.2019)

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доп. станом на 1 верес. 2017 р. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2017. 372 с.

5. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782-ХІІ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12> (дата звернення 15.02.2019).

6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. 2003 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення 15.02.2019).

7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення 15.02.2019).

Філіпп Анастасія Володимирівна
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПОТЕРПІЛІ ВІД ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Дослідження жертви злочину є одним з найактуальніших напрямів у кримінології. Незважаючи на те, що активна увага віктимологічній складовій стала приділятися лише в останні десятиліття (проблематика віктимології стала більш активно та широко розглядатися у навчальній та науковій літературі), немає сумнівів у тому, що жертва злочину посідає одне з ключових місць в механізмі злочинного посягання.

Значна частина злочинців цілком «свідомо» обирають своїх жертв, і мова йде не лише про злочини проти особи. Іншими словами, зловмисник завжди обирає хоча б на підсвідомому рівні на кого посягнути навіть у сфері злочинів проти власності, громадського порядку і моральності та у багатьох інших. Відзеркалення «портрету» середньостатистичної жертви злочину певним чином вказує і на самих злочинців. Які жертви злочинів – такі й злочинці. Зрозуміло, що це не означає тотожність злочинця та жертви, проте дозволяє виокремити чіткі зв'язки та закономірності.

Останні роки Україна знаходиться у достатньо складному соціально-економічному становищі. Численні реформи, антитерористична операція та інші суспільно-політичні події негативним чином впливають на стан злочинності в цілому.

Згідно статистичних даних Генеральної Прокуратури України щодо показників злочинності в Україні, можна побачити, що починаючи з 2014 року і до сьогодення спостерігається спочатку збільшення, а потім стрімке зменшення загальної кількості злочинів, що вчиняються на нашій території. У 2014 році було зареєстровано 529139 злочинів, у 2015 – 565182, у 2016 – 592604, у 2017 – 523911, у 2018 – 487133 злочинів відповідно [1]. Як бачимо, з огляду на показники злочинів які були зареєстровані протягом року (у названий період), в перспективі п'яти років їх кількість суттєво зменшується. Змінюються типи та види найбільш поширеної злочинної поведінки, проте загальна кількість стає меншою.

Поряд із цим, питання про кількість жертв, які постраждали протягом року від злочинних посягань – ставиться дуже рідко чи не ставиться взагалі. Навіть ЗМІ, у яких охоче розказують про «збільшення» рівня злочинності та «погіршення» ситуації зазвичай обходять це питання стороною. Тим не менш, навряд чи можна надати комплексну характеристику злочинності за певний проміжок часу, оминувши увагою жертв злочинів. В решті решт – жертва злочину це обов'язковий «учасник» злочинного посягання майже для всіх діянь передбачених Кримінальним кодексом України.

Згідно статистичних даних Генеральної прокуратури України (щорічні Єдині звіти про злочинність з 2014 по 2018 роки) показує, що починаючи з 2014 року, в Україні було зареєстровано відповідну кількість жертв злочинів: 2014 – 393532 особи, 2015 – 412689 осіб, 2016 – 444617 осіб, 2017 – 374238 осіб, 2018 – 344780 осіб [1]. Як можна побачити, кількість жертв значно зростає до 2017 року, у якому спостерігається різке падіння. Ця тенденція зберігається і у 2018 році.

Кількість жертв у 2018 році – менша ніж на перший рік у вибірці, а тому в цілому можна сказати, що спостерігаються загальні довготривалі тенденції щодо зменшення кількості потерпілих від злочинів протягом 2014-2018 років. Дані процеси відбуваються на «фоні» загального зменшення кількості вчинюваних щорічно злочинів за останні два роки.

Більш глибокий аналіз статистичних даних Генеральної прокуратури дозволяє в цілому підтвердити наведені вище дані. Так, згідно зі статистикою по жертвам злочинів у пе-